

«چیده چیده» ها از شبیه قاره (۲)

عارف نوشاهی (پاکستان)

۱۹۱

جشن ۱۲۷ ساله دانشکده خاور شناسی لاهور

«اورینتال کالج» دانشگاه پنجاب لاهور را در ۱۸۷۰ بنیاد نهاده بودند و این کهن ترین کالج شرقشناسی در شمال شبه قاره به شمار می آید. محققان فارسی و ایرانشناسان معروف شبه قاره حافظ محمود شیرانی و مولوی محمد شفیع ذر همین کالج تدریس می کردند.

«اورینتال کالج مگزین» در محافل شرقشناسی جهان به یمن مقالات تحقیقی و ادبی اعتباری پیدا کرده است. در ۲۲ اکتبر ۱۹۹۷ جشن ۱۲۷ ساله تأسیس کالج در تالار محمود شیروانی دانشکده خاور شناسی لاهور برپا کردند. دکتر عبدالودود شلیبی از جامعه الازهر به نمایندگی زبان عربی و دکتر نثار احمد فاروقی از دانشگاه دهلی به نمایندگی زبان اردو و عارف نوشاهی از اسلام آباد به نمایندگی زبان فارسی، سخنرانان سمیناری بودند که بدین مناسبت برگزار شد و از خدمات درخشان کالج به این سه زبان یاد کردند و بخشهای عربی و فارسی و اردو امروز هم فعال ترین بخشهای کالج هستند با این فرق که در گذشته تدریس همراه با تحقیق بوده و اکنون بیشتر قیل و قال مدرسه است و جای شیرانی و شفیع هنوز خالی است.

ادبیات ایران در قالب اردو

آقای معین نظامی از جوانان خوش قریحه است که هم اکنون در گروه فارسی دانشکده خاورشناسی دانشگاه پنجاب لاهور به تعلیم و تعلم فارسی اشتغال دارد. او بر ادبیات کهن و جدید فارسی اشراف دارد و به هر دو زبان و به هر دو سبک شعر می سراید. در چند سال اخیر به ویژه پس از انقلاب اسلامی اگر اردو خوانان پاکستان اطلاعاتی از ادبیات نوین ایران به دست

آورده‌اند، به وسیله ترجمه‌های اردویی است که معین نظامی در مجلات پاکستانی نشر می‌کند. اخیراً دو مجموعه ترجمه داستانهای کوتاه ایرانی و شعر جدید فارسی به قلم او به بازار ادب آمده است. در کتاب *نثر ایرانی کهنان* (داستانهای جدید ایرانی) طبع لاهور، ۱۹۹۷ م، ۱۲۸ صفحه، ۲۴ داستان کوتاه فارسی به اردو ترجمه شده است، از آثار غلام حسین نظری، تورج فرازمنند، عباس حکیم، فریده رازی، امین فقیری، طاهره ریاستی، مرسا علیزاده، عبدالحمید نجفی، سهیل محمودی، راضیه تجار، ناصر هاشم زاده، بابک ناصری، زهراسحینی، مینا محمدی، پرویز حسینی، نادر ابراهیمی، سید مهدی شجاعی. به زبان اردو داستان کوتاه را «افسانه» می‌گویند و مترجم این مجموعه را با این بیت جالب عرضه کرده است:

من که با افسانه‌ها پرداختم

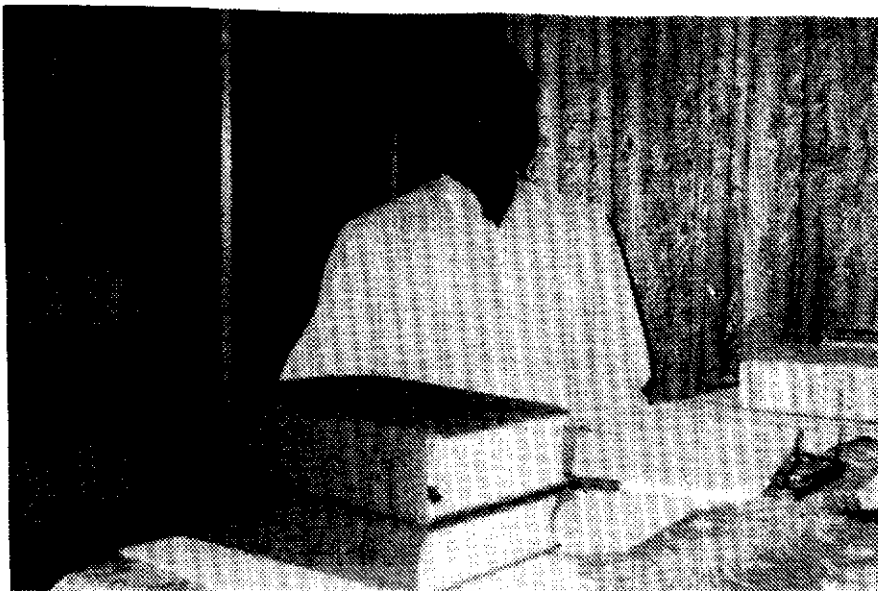
عاقبت افسانه مردم شدم

دومین کتاب او *نظمین تیرا طواف کرتی هین* (منظومه‌ها در طواف تواند) طبع لاهور، ۱۹۹۷ م، ۲۰۷ صفحه است که در آن شعر نو فارسی به شعر نو اردو ترجمه شده است، از آثار سلمان هراتی، مهدی اخوان ثالث، سهراب سپهری، احمد شاملو، احمد رضا احمدی، محمد رضا شفیعی کدکنی گرفته تا شاعران امروز همچون محمدرضا عبدالملکیان، رضا صفریان و علی موسوی گرمارودی و این مجموعه بخوبی خوانندگان اردو را تصویری از سیر ارتقای فکری در چهل پنجاه سال اخیر ایران به دست می‌دهد، تصویری که از شعر رنگ گرفته است.

۱۹۲

ادبیات پاکستان در قالب فارسی

بنده حدود پنج سال در ایران بوده‌ام (۹۴ - ۱۹۸۹ م) و تمام مجلات و نشریات معتبر ایرانی را ورق می‌زدم و در آنها کمتر سراغی از مطالعات در ادبیات اردو و یا ترجمه‌ای از شعر و داستان اردو می‌گرفتم. علتش معلوم است که در ایران زمینه‌ای فراهم نشده که نوجوانان یا نویسندگان اردو یاد بگیرند و عنایتی به ادبیات زبانی کنند که نیمه قاره آسیا را گرفته است. البته در همان سالهایی که در تهران بودم در دانشکده زبانهای خارجی دانشگاه تهران بخش اردو بازگشایی شده بود و عده‌ای دانشجوی مشغول به تحصیل اردو شدند. امیدواریم همان عده در آینده شاگردانی نیز به‌پروارند و تبعات در ادبیات اردو کنند. اکادمی ادبیات پاکستان، اسلام آباد بر آن شده است که شاهکارهای ادبی پاکستان را به جهانیان معرفی کند. برای این منظور در دسامبر ۱۹۹۵ م کنگره بین‌المللی ادبیات و دموکراسی نیز در اسلام آباد برگزار کرده بود و یادم می‌آید که از ایران دکتر مظاهر مصفا و دکتر رضا شعبانی و دکتر قاسم صافی شرکت داشتند. همان موقع اکادمی گزیده‌های ادبیات پاکستان را به چند زبان زنده جهان - از جمله فارسی - ترجمه و طبع کرده بود. دو کتاب نسبتاً قشور که برای فارسی‌زبانان ارمغان آوردند عبارتند از *ادبیات پاکستان*، در ۸۷۱ صفحه و *شعرای بزرگ عرفانی پاکستان* در ۳۲۳ صفحه. ادبیات پاکستان متضمن ترجمه

دکتر عارف نوشاهی

برگزیده اشعار و داستانهای کوتاه نویسندگان پاکستان است. دکتر سید علیرضا نقوی، دکتر محمد صدیق شبلی و دکتر شمیم محمد زیدی (هر سه فارغ التحصیل دانشگاه تهران در رشته زبان و ادبیات فارسی) زحمت ترجمه فارسی آن را کشیده‌اند. در شعرای بزرگ عرفانی پاکستان آثار منظوم ۱۴ شاعر عارف مشرب پاکستانی زبانها پنجابی، پشتو، سندی و بلوچی به همت دکتر شبلی به نثر فارسی برگردان شده است. زحمات استادان پاکستانی مشکور باد، اما چه بهتر که کار ترجمه را اهل زبان انجام دهند نه زبان دانان. زیرا زبان روز را آنان می‌دانند.

خدمات فارسی انجمن آسیایی

حدود دو قرن پیش سرویلیام جونس Sir William Jones (۱۷۴۴ - ۱۷۹۴ م) انجمن آسیایی (بنگال) را بنیاد گذاشت (تأسیس ۱۵ ژانویه ۱۷۸۴ م). هدف انجمن تتبعات و مطالعات در علوم آثار باستانی و علوم خالص و فنون و ادب آسیایی بود. نشریه انجمن Journal of the Asiatic Society of Bengal و انتشارات بیلوتیکا ایندیکا (Bibliotheca Indica) شهرت انجمن را به چهار دانگ عالم رسانید. بیلوتیکا ایندیکا صدها متن سانسکریت، عربی، فارسی، بنگالی، تبتی و منتشر کرده است. خاورشناسان معروف همچون اشپرتگر و ایوانف و بلاخمان و ناسولیس با انجمن وابسته بودند و با همکاری فضلالی هندی روی متون و مخطوطات فارسی تحقیقات انجام داده‌اند. اخیراً یکی از زبانوان «پرده نشین» (محبیه خانة نشین) دکتر خالده حسینی در کلکته کتابی اردو درباره خدمات فارسی انجمن آسیایی کلکته تألیف و منتشر کرده است (کلکته، ۱۹۹۷ م، ۳۱۲ صفحه). در باب اول تاریخچه انجمن و زندگینامه ویلیام جونس آمده است.

در باب دوم نسخه‌های مهم فارسی کتابخانه انجمن و سکه‌ها و اسناد و انتشارات فارسی با شرح و بسط توصیف شده است که مفصلترین باب کتاب است. طبق آمار مؤلف تعداد مجموع نسخ خطی فارسی انجمن در سال ۱۹۸۶ م به ۴۵۱۹ مجلد رسیده بود و در بین سالهای ۱۸۵۲ - ۱۹۸۲ بلیو تیکا ایندیکا ۶۱ متن فارسی یا ترجمه انگلیسی چاپ کرده است. بیشتر توجه انجمن به نشر متون تاریخی بوده است. در باب سوم زندگینامه محققانی آمده که برای انجمن بیان شده است. در مجموع کتابی است مفید و پر از اطلاعات. نگارنده کتاب هنگام استفاده از منابع انگلیسی بعضی نامها را با دقت نخوانده است، چنانکه اسرار الافغان یا اسرار الافاغنه را اسرار الافاغنه (ص ۲۴۸)، ابن حوقل را ابن حوکل (ص ۲۵۱)، فرستامه را فارس نامه و فارسی نامه (ص ۲۶۳، ۲۶۸) و بایزید بیات را بایزید بیعت (صفحات ۲۶۳، ۲۶۹)، ابوالحسن علی الجلابی را ابوالحسن علی الجلبی (ص ۲۵۳)، محفوظ الحق را محفوظ الحسن (ص ۲۶۹) و بیرجند را برجند (ص ۲۵۳) نقل کرده است.

مآخذی کهن در باره نوربخشیان

کشمیر و مناطق شمالی پاکستان از دیر باز پایگاه نوربخشیان شبه قاره است. شاه قاسم انوارنوربخشی یکی از مریدان خود میرشمس الدین عراقی را برای تبلیغ در ۸۸۸ هـ به کشمیر اعزام کرده بود. عراقی در ۸۳۲ هـ در رشت گیلان به دنیا آمده و در ۹۳۲ هـ در کشمیر درگذشت. او مدتی در صحبت سید محمد نوربخش سرسلسه نوربخشیه و اسیری لاهیجی شارح گلشن راز

۱۹۴

هم بوده است. مرید او محمدعلی کشمیری در ۱۰۵۲ هـ کتاب تحفة الاحیاب را در شرح حال او به فارسی نگاشته است و نسخه‌های آن بسیار کمیاب است و یکی دو نسخه بیشتر نیست. مترجم پاکستانی محمدرضا آخوندزاده آن را به نام تحفة کشمیر به اردو ترجمه کرده و از طرف کتابخانه برات، برق چهن خیلو، بلتستان نشر داده است (۱۹۹۷ م، ۵۹۲ صفحه). نکات بدیع و اطلاعات بکر درباره نوربخشیان خراسان و کشمیر و آسیای میانه در این کتاب دیده می‌شود. نقاری که بین عبدالرحمان جامی و سید قاسم انوار و مریدان او بوده، از مثنوی سلسله الذهب جامی پیدا است و نظری که جامی درباره رافضیه دارد، نیز از آن مثنوی معلوم است. مؤلف تحفة الاحیاب فصلی از کتاب را اختصاص به بیان دشمنی خراسانیان با سید قاسم انوار داده و در این فصل به جامی تاخته و او را سخت ناسزا گفته است و می‌گوید اولین بار در زمان میرشمس الدین عراقی یکی از شاگردان جامی ملا احمد فرخی (کذا) از خراسان نسخه سلسله الذهب را به کشمیر برد. چون دیدند در آن نسبت به حضرت علی (ع) مدح شبیه ذم شده است، به دستور میرعراقی مریدان او نسخه سلسله الذهب را آتش زدند. مترجم از عهده ترجمه خوب برنیامده است و نمی‌توان بر ترجمه او چندان اعتماد کرد و جا دارد که متن فارسی تصحیح و چاپ شود.

● سر ویلیام جونز بنیانگذار انجمن آسیای کلکته

مجلات فارسی زبان پاکستان

در پنجاه سال گذشته چندین مجله فارسی زبان در پاکستان منتشر می‌شده است. هلال (کراچی) و سروش (اسلام آباد) با وجودی که مجلات دولتی و تبلیغاتی بودند، مقالات ادبی را نیز چاپ می‌کردند. اکنون هر دو نشریه تعطیل شده و به جای آنها پاکستان مصور منتشر می‌شود. در دهه اخیر دو مجله فارسی زبان به میدان آمده است. یکی دانش فصلنامه رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در اسلام آباد که در ۱۳۶۴ ش دکتر عطاءالله مهاجرانی رایزن وقت آن را پایه گذاری کرد و مدیریت آن را به من محول نمود و من تا عزیمت به ایران (۱۳۶۹ ش) توانستم ۱۶ شماره راعرضه نمایم. بعد از من مرحوم دکتر سید سبط حسن رضوی مدیریت آن را بعهده گرفت (شماره ۱۷ - ۴۹) بحمدالله در سال (۱۹۹۷ م) که پاکستان جشن پنجاهساله استقلال خود را می‌گیرد، انتشار دانش هم به عدد ۵۰ رسیده است. در این مجله مقالات ادبی و گاهی تحقیقی درج می‌شود و بیشتر نماینده ادب فارسی شبه قاره است. اکادمی اقبال پاکستان در لاهور جهت نشر افکار اقبال لاهوری در اولین شماره فارسی اقبالیات را به مدیریت دکتر شهیندخت مقدم (بانوی ایرانی) منتشر کرد. در ۶-۱۹۹۵ م شماره پیاپی ۱۱-۱۲ به مدیریت افتخاری اینجانب طبع گردیده است. در این نشریه محور مقالات فکرو اندیشه اقبال و یا موضوعاتی است که اقبال به آنها علاقه داشت. در شماره ۱۱-۱۲ رساله مرآة التابین میرسیدعلی همدانی به کوشش غلام حسن چاپ شده است. عجب! همزمان آقای

نجیب مایل هروی نیز این رساله را در مجموعهٔ رسایل فارسی، مشهد، دفتر چهارم منتشر کرده است (۱۹۹۵م). آقای حسن متن را براساس نسخهٔ خطی مورخ ۱۱۳۹ هـ تصحیح کرده و آقای مایل هروی نسخهٔ مورخ ۸۷۶ هـ در دست داشته که به قول ایشان به لحاظ نسخه شناسی تطبیقی، دقیق تری نسخهٔ مرآةالتائیین است. پس ترجیح چاپ مشهد بر چاپ لاهور معلوم است. در پاکستان مجلات چندزبانه نیز منتشر می شود که گاهی زبان فارسی یکی از آنها است. اورینتال کالج مگترین لاهور را همه می دانند که به سه زبان - اردو، عربی، فارسی نشر می شود. اخیراً به مدیریت یکی از روزنامه نگاران پاکستانی آقای آبی. یو. جرال اشاعهٔ مجله‌یی در اسلام آباد آغاز شده که به تئ زبان جهان مقالات چاپ می کند و روی صفحهٔ عنوان نام آن به هر نه زبان آمده است. فارسی نیز یکی از این نه زبان است و نام فارسی مجله بیان قرار گرفته است. هدف مجله ادبیات نوین پاکستان را به وسیله ترجمه به زبانهای زنده جهان به اطلاع جهانیان رسانده است. تا کنون دوشماره به بازار آمده است (آوریل - ژوئن، ژوئیه - اوت ۱۹۹۷) و در این دو شماره داستانهای کوتاه و شعر جدید اردو به فارسی و سایر زبانها ترجمه گردیده است. علاقه‌مندان می توانند به نشانی زیر مراجعه و مکاتبه کنند:

I.U. Jairal

Flat No. 12, First Floor

Azeem Plaza, Markaz G-10,

ISLAMABAD, PAKISTAN.

۱۹۶

جلد ۱۴ فهرست مشترک پاکستان

بذری که بیست سال پیشتر در خاک پاکستان کاشته شد، امروز به درختی برومند تبدیل شده است. نسخه شناس ممتاز ایرانی آقای احمد منزوی در ۱۳۵۶ به پاکستان آمد و با حمایت مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، اسلام آباد طرح فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان را ریخت و تا ۱۳۶۹ ش که در پاکستان بود، ۱۳ جلد فهرست را تدوین و طبع کرد. امادر ۱۳۶۹ ش بخشهای منتشر نشدهٔ فهرست رادر اسلام آباد گذاشته به وطنش بازگشته، در ۱۳۷۵ ش که در فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی در گروه تدوین دانشنامهٔ زبان و ادبیات فارسی شبه قاره با هم بودیم و قصد مراجعت به پاکستان را داشتم، از او اجازه گرفتم که بخشهای منتشر نشده را نظم و نسقی داده منتشر کنم؛ و اکنون چهاردهمین جلد آن را مرکز تحقیقات فارسی منتشر کرده است (۱۳۷۵ ش، ۹۴۵ صفحه). در این جلد نسخه‌های فارسی در موضوعات: معما، ادبیات منثور (متون ادبی و ضرب الامثال، مقامات، شوخی و هزل)، فرهنگنامه‌ها، موسیقی، اصول حدیث و حدیث، اصول فقه و فقه اوراد و ادعیه ضبط گردیده است. هر بخش نشان دهندهٔ نفوذ عمیق زبان و ادبیات فارسی در شبه قاره است، اما دو بخش بزرگ آن یعنی فرهنگنامه‌ها (ص ۳۱۸ - ۱۲۷) و فقه (۸۰۲ - ۳۷۳) بخصوص حکایت از این دارند که تعلیم

فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان

تألیف

احمد منزوی

اصناف، تجدید نظر و اهتمام

عارف نوشاهی

مجلد چهاردهم

سما، ادبیات، فرهنگنامه، موسیقی، حدیث، فقه، ادبیه

مرکز تحقیقات فارسی ایران پاکستان

استاد احمد منزوی

۱۹۷

ادبیات و تبیین مفاهیم دینی در بین مردم منطقه بدون کمک زبان میسر نبوده است؛ هرکس فکر تدوین تاریخ ادبی و فکری در ابعاد اسلام یا زبان و ادبیات فارسی یا شبه قاره را دارد، به او توصیه می‌شود بدون مراجعه به این مصدر عظیم علوم و فنون گوناگون به کار خود نپردازد.

نقدی بر کار مرحوم سعید نفیسی

کتاب سرچشمه تصوف در ایران تألیف شادروان سعید نفیسی از ابتدا در محافل عرفانی از حسن استقبال برخوردار نبوده است. (سلطان حسین تابنده گنابادی قطب سلسله نعمت اللهی در مجله مهر، تهران، سال ۱۳ شماره ۲ تعریضات خود را عرضه داشته بود.) یاد می‌آید در سال ۱۹۷۵ م بخشی از این کتاب را به اردو ترجمه کرده و در مجله هفتگی الهام (بهاول پور) به چاپ رسانیده بودم که حکیم محمد موسی امرتسری به من هشدار داد که این کتاب «خطرناک» است! و من از ادامه ترجمه منصرف شدم. اخیراً نویسنده هندوستانی دکتر کبیر احمد جایسی (استاد علوم اسلامی دانشگاه علی گره) محاکمه‌یی بر این کتاب نگاشته که به نام ایرانی تصوف اوراسلام (تصوف ایرانی و اسلام) در هند و پاکستان چاپ شده است. آقای جایسی در نقد خود بر این نکته تأکید دارد که سعید نفیسی ذهن آریایی داشت و حکمت آریایی سرچشمه تصوف ایرانی می‌دانست و تأثیر اسلام را در تصوف اسلامی دست کم گرفته است.

دو فهرست جدید مخطوطات فارسی هند

کتابخانه رضا رام پور (هند) در نظر گرفته است که نسخه‌های خطی فارسی خود را در سه جلد به اختصار معرفی کند. اینک جلد دوم فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه رضا

رامپور عرضه شده است (رام پور ، ۱۹۹۷ م ، ۵۷۵ ص) که دکتر مهدی خواجه پیری ترتیب و تنظیم داده است . در این مجلد ۲۰۰۰ نسخه در موضوعات تذکره‌های شعرا و خوشنویسان ، جغرافیا ، فرهنگنامه‌ها ، دستور زبان ، علوم بلاغی ، انشاء و داستانها و منظومه ها تعریف شده است . نسخه‌های نادر از جهات مختلف (قدمت ، تزیین ، موضوع) بسیار است و مثلاً مثنوی *سبحه‌الابرار* جامی بخط میرمحمد عماد الحسنی مؤرخ جمادی الاول ۹۷۲ هـ و بوستان سعدی به قلم علی الحسینی الکاتب مؤرخ ذیقعه ۹۲۷ هـ در هرات؛ *دیوان حافظ* به قلم سلطان محمد نور مورخ ۹۳۱ هـ که اینها به دست شهیر کاتبان تحریر شده است .

دیگر فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه عمومی و آرشیو پتیالا (پنجاب ، هند) است (دهلی نو ، مرکز تحقیقات فارسی رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ، ۱۹۹۷ م ۲۰۳ + ۵۵ ص) که استاد احمد منزوی تحریر و تنظیم کرده است و ۶۵۰ نسخه را اجمالاً معرفی می‌کند . در این فهرست کمتر نسخه‌های نادر به چشم می‌خورد و بیشتر کتابهای متداول است ، اما از این لحاظ که در این دو کتابخانه ایالتی پتیالا اهمی در حفظ و حراست میراث فرهنگی شبه قاره شده است ، قابل تمجید است . مرکز تحقیقات فارسی هند در پیش نظر خود میدانی فراخ برای چاپ چنین فهراس را دارد و اینگونه کارهاست که اعتبار او را بالا خواهد برد .

ذخیره کتب حکیم محمد موسی در دانشگاه پنجاب

در شبه قاره اگر با نام شخصی پیشوند « حکیم » را دیدید مطمئن باشید که آن شخص طبیب است . طبیبی که با طب سنتی کار می‌کند . حکیم محمد موسی امرتسری نیز از جمله طبیبان است و مطب او در لاهور به جای اینکه مرجع رنجوران و بیماران باشد ، بیشتر فضلا و دانشمندان و نویسندگان « نوخیز » (نوپاخاسته) صندلی‌های مطب را اشغال کرده‌اند و در نوبت نشسته‌اند . حکیم امرتسری فردی است دوستدار کتاب و دانش و بی‌رو و ریا و فراخ دل و به دور از تعصبات و منابع علمی را خوب می‌شناسد و اکثر نویسندگان جهت کسب راهنمایی در منابع پیش او می‌آیند . چند سال پیش از تحقیقات دقیق او درباره علی بن عثمان هجویری نویسنده کشف المحجوب بسیاری از پروفیسوران و دکتران دانشگاهی « انگشت بدندان » مانده بودند که این مرد ساده‌زی این همه وسعت اطلاعات دارد!! در دسامبر ۱۹۸۹ م حکیم صاحب کتابخانه شخصی را به دانشگاه پنجاب لاهور اهدا کرده است (۹۲۹۲ مجلد کتاب) . دانشگاه در کتابخانه مرکزی خود گنجینه‌بی بهنام او درست کرده و جهت پاسداری و سپاسگزاری خدمت بی‌شائبه علمی او فهرست کتب گنجینه او را نیز تهیه و چاپ کرده است . در گنجینه او بسیاری از کتب چاپ سنگی و کمیاب فارسی موجود است که در این فهرست معرفی شده است . تاکنون دو جلد فهرست به شرح زیر از چاپ بیرون آمده و جلد سوم زیر چاپ است :

فهرست ذخیره کتب حکیم محمد موسی امرتسری مخزونه پنجاب یونیورسیتی لائبریری ، تألیف سید جمیل احمد رضوی ، ۱۹۹۶ م ،

ایشیائیک سوسائٹی بککنٹہ ہئی خدمتِ فارسی

ڈاکٹر خالد حسین
رہنما، پانچواں

۱۹۹

۹۰۳ صفحہ ، جلد ۱؛ ۱۹۹۷ م ، ۳۲۰ صفحہ ، جلد ۲؛ ہر دو جلد معرف
۶۹۵۸ جلد کتاب است .

کتابخانہ سلطنتی بابرین ہند چگونه ادارہ شود؟

یکی از حکمای ہندی الہی بخش شوق ، در ایامی کہ سلطنت بابرین در شبہ قارہ بہ
اضمحلال کشیدہ بود و اکبر شاہ دوم بہ سلطنت رسیدہ بود (۵۳ - ۱۲۲۱ھ) در ۱۲۳۶ھ کتابی
بہ نام قوانین سلطنت نگاشت و در آن پانزدہ قانون برای بہبود سلطنت و دستگاہہای حکومتی
بیان کرد . از جملہ اینکہ کتابخانہ سلطنتی از چہ نوع کتابہا تشکیل دادہ شود و کتابہا چگونہ
نگہداری شود و کتابدار باید از چہ خصوصیات برخوردار باشد . چون مؤلف در این ضمن بہ
کتب فارسی نیز گوشہٴ چشمی داشتہ ، این قسمت را از آن جا اقتباس کردہ ام . یا این تذکر کہ قوانین
سلطنت تا کنون چاپ نشدہ و نسخہٴ خطی آن در کتابخانہٴ عمومی پنجاب ، لاہور ، شمارہ ۳۲۰
الہی ، محفوظ است .

«باید کہ قرآن ہای خوشخط و صحایف خوشقلم مطلا و مذهب و کتب خوشخط بیاضہای
شیرین قلم و مرقعات جواہر رقم بالروح و جدول طلا آراستہ از نظم و نثر فارسی و عربی کہ
بیشترین تواریخ باستانیان و کتب اخلاق و دواوین اساتذہ نامدار و منشآت منشیان جلیل الاقتدار
مملو بہ اشعار گہربار و قطعات و رباعیات جواہر نثار و تصویرات نادرہ کار باشد ، در صنایع

مکلف و الماری های مطلای شیشه کارگذارند و مجلدات طلاکار و شیرازة زرتا و لب اوراق به آب زر آغشته باشد و بر سر هر جلد نام نسخه به آب طلا نوشته باشند . داروغة این کارخانه مردی باشد ذی علم ، سلیم الطبع ، ذهن ، صاحب سلیقه ، از اسمای کتب عربی و فارسی بیشتر آگاه و از طرز استحفاظ کتب باخبر قرآن ها و صحایف و کتب ادعیة ماثوره را به درجه اعلا نگاهدارد و کتب عربی را به درجه اوسط و کتب فارسی را در پایه ثالث ، و فهرست اینها آماده دارد .» (برگ ۳۷ ب ، ۳۸ الف)

خلیق لاهوری : سیک فارسی سرا

همزیستی مسلمانان و هندوان و سیکان در شبه قاره تأثیرهای متقابل فرهنگی و اجتماعی بر یکدیگر گذاشته است و چون ادبیات فارسی مهمترین عنصر فرهنگی شبه قاره بوده است ، هندوان و سیکان خود بخود از این پدیده فرهنگی متأثر بوده اند . سهم هندوان در ادبیات فارسی بسیار چشمگیر است و علاقه مندان می توانند از کتاب ادبیات فارسی در میان هندوان تألیف سیدعبدالله ، ترجمه فارسی محمد اسلم خان (چاپ بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار ، تهران ، ۱۳۷۱) بدان پی ببرند . باز هم مؤلفان و شاعران منشیان هندو سیک مذهب داریم که نام و نشانی آنان در کتب تذکره و تواریخ ادبی دیده نمی شود و فقط از راه آثار منحصر به فرد خود شناخته می شوند ، و از آن جمله است دیوان سنگه خلیق لاهوری سیک مذهب که در اواخر سده ۱۲ ه می زیسته است ؛ او صاحب دیوان فارسی است ، اما بسیار گمنام . دیوان او به تصحیح و مقدمه دکتر نسرین اختر ارشاد ، از دانشکده خاور شناسی دانشگاه پنجاب لاهور در ۱۹۹۷ م در ۲۱۸ صفحه به طبع رسیده است . خلیق سراینده پخته کاری بوده ، برای انجام مأموریتی به کشمیر رفته بود ، اما قلب او همیشه برای لاهور و پنجاب می تپید و در بهشت زمینی اعنی کشمیر هم احساس غربت می کرد .

دل به پنجابم غم وابستگانم می کشد
خوش نمی آید به ناخوش خوش صدای آبشار

(ص ۱۴۱)

یک شعر سوزناک به گوشم نمی رسد
زین بیشتر به گرمی ملتانم آرزوست
دیگر دلم خلیق به لاهور می کشد
دیدار آفرین سخندانم آرزوست

(ص ۱۰۸)

در این بیت اشاره به شاه فقیرالله آفرین لاهوری (م ۱۱۵۴ ه) شده است و تأثیر مولوی براو نیک پیداست .

روشنم شدکه رخت ، شمس و قمر ، هر سه یکیست
 بوسه ام ده که لبث ، شهد و شکر ، هر سه یکیست
 سحرم باد صبا بر سر بالین می گفت زلف (و)
 مشک ختن و سنبل تر ، هر سه یکیست
 نیک در یاب که در دیده صاحب نظران
 اشک من ، سلک گهر ، شبنم تر ، هر سه یکیست
 پیچتابی عجیبی ، جلوه نگاهی عجیبی ،
 رگ جان ، تار نظر ، موی کمر ، هر سه یکیست
 چشم لطف تو اگر نیک نسنجد چه عجب
 سخن خوب من و لعل (و) گهر ، هر سه یکیست
 صیرفی که رود از نظرش بینایی
 پیش او سیم ، خزف پاره و دُر هر سه یکیست

زحمات و خدمات پروفیسور ظہیر صدیقی

۲۰۱

دکتر ظہیر احمد صدیقی که اخیراً از ریاست گروه فارسی دانشکده دولتی لاهور بازنشسته شده است او در آن دانشکده «مجلس تحقیق و تألیف فارسی» تأسیس کرده است که آثار اردو در زمینه ادبیات فارسی منتشر می کند. در میان سالهای ۷-۱۹۹۳ م چند اثر دکتر صدیقی از طرف مجلس به طبع رسیده است که اطلاع از آنان برای فارسی زبانان و فارسی دانان مفید به نظر می رسد:

۱- فارسی غزل اور اس کا ارتقاء (غزل فارسی و ارتقای آن) ، (۱۹۹۳ م ، ۷۵۵ ص) ، پایان نامه دکتر صدیقی است که در آن بحث مستوفی پیرامون مضامین غزل فارسی در طول تاریخ و ارتقای آن از آغاز شعر فارسی تا عصر حاضر شده است ؛ مؤلف به غزلسرایی فارسی در عثمانی و آسیای میانه و افغانستان و شبه قاره هم عنایتی داشته است .
 ۲- دل بیدل ، (۱۹۹۶ م ، ۳۴۹ ص) ، گزیده غزلیات میرزا عبدالقادر بیدل است با نقدی بر شخصیت و شعر او و ترجمه منظوم اردوی غزلیات .

۳- دلها یکی است ، (۱۹۹۶ م ، ۱۲۱ ص) ، گزیده و ترجمه فارسی منظومه های شعری اردو زبان پاکستان است . مؤلف اشعار ۹ شاعر معاصر را انتخاب و ترجمه کرده است . اینک پاره ای از ترجمه شعر فیض احمد فیض (۱۹۱۱-۱۹۸۴ م) به عنوان « الفت دوره پیشین زمن ای دوست مخواه »:

جز غم عشق بسی درد بدنی باشد
راحت وصل نه بس راحت دلها باشد
تیره و ظالم و بی رحم طلسم صد قرن
در جهان بافته به ابریشم و دیبا باشد
جسم جان انسان بحراج آمده در هر کوچه
حساک آلوده بسیرون زتنور امراض
زخمها چرک فشان فاسد و گندیده شده
می فتد گاه باین سمت نگاهم ، چه کنم ؟
هست حسن تو دلآویز کنون هم ، چه کنم ؟
جز غم عشق بسیر درد بدنی باشد
راحت وصل نه بس راحت دلها باشد
الفت دوره پیشین زمن ای دوست مخواه !

۴. آفاق افکار، کتابیست در مطالعه تطبیقی و بررسی افکار غربی دانشمندان فارسی درباره علم و حکمت و عقل و عشق. مؤلف مکرر از فیلسوفان ایرانی و شاعران فارسی استشهاد کرده است. (۱۹۹۷ م، ۱۸۷ ص).

۲۰۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی